

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb: 2012, 500 strani (Volumen 30)

V naslednjem bomo predstavili razprave iz lanskoletnega Zbornika omenjene akademije.

Tomáš Gábriš: *Sudska i izvansudska praksa u rješavanju sukoba u Ugarskoj u 13. stoljeću* (str. 1-30). Poleg sodne opcije razsojanja sporov na Ogrskem v času Arpadovičev so stranke v sporu imele možnost, da so koristile tudi službe arbitrov ali mediatorjev (posrednikov), ki so si jih same izbrale. Iz listin izhaja, da se je tedaj težilo k prijateljskem razreševanju sporov prek omenjenih arbitrov ali mediatorjev, ki so se namesto strank dogovarjali za končno rešitev. Vendar pa sta mesto in vloga arbitraže problematični zaradi nejasnosti v virih. Njihova pooblastila je težko razlikovati od pooblastil sodnikov. Dolžnost obeh je bila, doseči sporazum med sptima strankama. Doseči pomiritev med njima se je štelo za pomembnejši cilj, kakor pa iskanje prave resnice v sodnih in zunajsodnih postopkih.

Gábor Szeberényi: *Plemići, predijalci i iobagiones castri Rovišča u 13. i 14. stoljeću* (str. 31-55). Teritorialna uprava v Slavoniji v dobi Arpadovičev in Anžuvincev, je podobno kakor v osrednjih delih Ogrsko-Hrvaškega kraljestva, temeljila na županijah (*comitatus*) in županatih (*comitatus castri*), ali natančneje na vsem sestavu utrd, ki so bile podlaga tem dvem različnim in hkrati vzporednim političnim in družbenim inštitucijam, in so tvorile okostje vse kraljevske oblasti. V razpravi je prikazana zgodovina najbolj reprezentativne skupine predstavnikov »kondicionalnega plemstva«, natančneje predijalcev in *iobagiones castri* v Rovišču, da bi se videlo kako so bili odnosi med tema dvema družbenima skupinama (ki sta živeli na kraljevskih in drugih posvetnih gospostvih v Slavoniji v 13. in 14. stoletju) veliko bolj zapleteni in manj enoznačni, kakor se je do zdaj domnevalo tako v madžarski kakor tudi v hrvaški historiografiji. Pal Engel je pravilno ugotovil, »da se je plast plemičev gradiščanov preobrazila v predijalno plemstvo v Slavoniji.«

Tomislav Popić: *Zadarske mirazne parnice iz druge polovice 14. stoljeća* (str. 57-85). Srednjeveške ženitne pogodbe dajejo določeno sliko odnosov med bodočima zakonskima partnerjema in seveda tudi širših družbenih odnosov, npr. da žena v zakonu brez otrok nima pravice do nikakršne dediščine po umrlem možu, pač pa pravico, da se ji vrne v zakon prinesena dota. V pričujoči razpravi je avtor poskusil ugotoviti dejansko stanje v zvezi z dotami za mesto Zadar in okolico na podlagi sodnih zapisnikov zadarskega okrajnega sodišča za drugo polovico 14. stoletja. Na splošno iz teh zapisnikov izhajata dva razloga za začetek pravnih glede dot. Najpogostejši je bil razlog, da oporočni izvršitelj ali dediči umrlega niso bili voljni vrniti prinesene dote. Nekoliko manj pogosti so bili primeri, da nevestin oče ali sorodniki niso bili voljni plačati vse dogovorjene dote ob datumu dospetja. Toda pomoč sodišča pogosto ni bila uspešna. Iz enega procesa se je lahko razvilo

več procesov. Izid pa je pogosto bil nepredvidljiv.

Damir Karbić - Suzana Miljan: *Političko djelovanje kneza Pavla Zrinskog (1362-1414)* (str. 87-107). V razpravi je na podlagi fragmentarno ohranjenih originalnih virov ter njihove kontekstualizacije rekonstruirano politično delovanje kneza Pavla I. Zrinskega, enega od pristašev kraljice Marije in njenega soproga Sigmunda med državljansko vojno na prehodu iz 14. v 15. stoletje. Omenjeni Pavel I. je bil pripadnik druge generacije knezov Zrinskih, sin kneza Jurija I., v čigar imenu se je njegov stric in skrbnik, knez Gregor Grgur Banić Ostrovički dogovoril 1347 za pomiritev s kraljem Ludvikom I. ter je zamenjal Ostrovico za Zrin. Čeprav je bila zamenjava z gospodarskega vidika verjetno zelo ugodna ter je mladoletnemu knezu omogočila mirno odraščanje, ki bi ga ne mogel imeti v območju Bribira in Ostrovice, ki je bilo ogroženo od vojne, je na nek način dovedla do zmanjševanja političnega pomena rodovine, ki se je od najmočnejšega nasprotnika kraljeve oblasti na Hrvaškem, spremenila v materialno relativno dobro stoječo velikaško družino, brez velikih političnih možnosti in pretenzij. Knez Pavel je dosegel seveda nekaj kar pomembnih položajev, ki pa niso bili vrhunski.

Krešimir Kužić: *Utjecaj erupcije vulkana Kuwae 1542.-1453. na Hrvatske zemlje* (str. 109-121). V razpravi je prikazan vpliv erupcije vulkana Kuwae (zdaj znan kot Vanuatu) v otočju Novi Hebridi proti koncu 1452 ali v začetku 1453. Podrobni podatki o tem izbruhu niso povsem zanesljivi, lokacija pa ni dvomljiva. Vulkan je izbruhal 32-39 km³ trdnega materiala in nad sto milijard ton žveplovih spojin, večinoma žveplovodika in žveplovega dioksida. S fizikalnokemičnimi reakcijami z vlago v ozračju je v njem nastalo med 235 in 414 milijard ton žveplene kisline v obliki aerosola, ki je deloval do treh let. Podrobne fizikalne procese tukaj ne kaže opisovati. Pomembno je, da je vulkanski izbruh zelo negativno vplival na vremenske razmere z znižanjem letnih in povečanjem zimskih temperatur ter na severni polobli tudi na razpored padavin (v zahodni Hrvaški je sneg padal pozno v juniju 1453). Preprosti ljudje na Hrvaškem si tega pojava niso znali razlagati, nekateri tedanji intelektualci, npr. Marulič, pa so ga zabeležili. Neugodne spremembe so opazili tudi po vsej bližnji Italiji in Srbiji. Ker so propadli vsi posevki, predvsem žit, je izbruhnila strašna lakota. Begunci pred vojaškimi napadi iz opustošenih osmanskih pokrajin ter miši in podgane so prenesli kugo še v druge od lakote prizadete kraje, tako da tudi tedanji karantenski ukrepi niso dosti zalegli.

Vedran Klaužer: *Djelovanje Blaža Mađara, bana Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u njegovom prvom mandatu (1470-1472). Prilog poznavanju vršenja banske dužnosti u kasnom 15. stoljeću* (str. 123-144). Ko je prišel na oblast Matija Korvin, je v različnih delih svojega kraljestva vpeljal številne spremembe. Tako je v kraljevini Slavoniji hotel vzpostaviti svojo oblast z instaliranjem njemu poslušnih banov. Toda to ni šlo zlahka, ker se je po smrti Ulrika Celjskega, kneza Zagorja in slavonskega bana, na bansko stolico povzpel dotlejšnji Ulrikov podban, Jan Vitovec, ki je ta položaj zasedal do svoje smrti 1468. Ker se je moral kralj Matija Korvin v začetku svoje vladavine boriti za krono in za utrditev na prestolu, je bil

prisiljen obdržati Jana Vitovca, dodal pa mu je za nadzor Nikola Iločkega kot sobana. Od 1470-1472 je postal ban Bosne, Dalmacije, Slavonije in Hrvaške vojaški komandant Blaž Mađar, ki je razvil izjemno dejavnost na področju banovanja. posebej banskega sodstva, banovinske administracije, politike in vojaških zadev, ki jih tukaj ne moremo podrobno prikazovati.

Marija Karbić: *Položaj pripadnica visokog plemstva u Hrvatskim zemljama. Primjer Barbare Frankapan* (str. 145-154). V razpravi je prikazano življenje in delovanje hčere Sigismunda Frankapana iz Tržca, Barbare Frankapan soproge srbskega despota Vuka Brankovića in po vdovstvu soproge bana iz Jajce v Bosni Franje Berislavića Grabarskega. V listinah se pojavi prvič 1475, v zvezi z dediščino po njenem očetu, 1482 pa kot žena Vuka Brankovića. Po moževi smrti je precej let upravljala svoja velika gospostva (Bijela Stena, Totuševina, Komogovina in Graduša), ki so prešla na drugega moža Franja Berislavića Grabarskega. Posebna pozornost je namenjena njenim gospostvom, njihovem lastništvu in njegovem prenosu. Delno so opisani tudi njeni odnosi z obema možema.

Lovorka Čoralić: *Hodočasnička putovanja i oporučna darivanja: Hrvatski iseljenici u Mlecima i Loretsko svetište (15.-16. stoljeće)* (str. 155-172). Osrednja tema te razprave se nanaša na hrvaške izseljence v Benetkah in njihove zveze z znamenitim romarskim svetiščem Loretom v 15. in 16. stoletju. Na podlagi izvirnega gradiva (notarske oporoke iz Državnega arhiva v Benetkah) so v prvem delu razprave navedeni splošni podatki o izseljencih (njihov izvor, poklici, kraji bivanja, gospodarske razmere in možnosti, povezave s sonarodnjaki ter versko življenje). V drugem delu razprave so podrobno obdelane konkretne navedbe o Loretu v njihovih oporokah. Gre za zanimiv pojav nadomestnih romarjev v Loreto, o darovanju legatov za maše v tamkajšnji Marijini cerkvi in o obdarovanju omenjenega svetišča s konkretnimi donacijami.

Filip Novosel: *Seljaci in seljački svijet kasnog srednjeg vijeka u knjižnim dijelima hrvatskih pisaca 15. i 16. stoljeća* (str. 173-217). Glavna tema pričujoče razprave so kmetje dalmatinske obale v obdobju poznega srednjega veka. Poleg številnih del pretežno zahodnoevropskih in ameriških zgodovinarjev, so kot glavni vir pri proučevanju kmetov uporabljena dela hrvaške renesančne književnosti, največ pastorage in komedije, predvsem Marina Držića, pa tudi drugih avtorjev Kot sta Petar Zoranić in Marin Benetović. Po teoretičnem pregledu dosedanjih dosežkov hrvaške in svetovne historiografije na temo kmetov, je glavnina dela namenjena pogledu na kmete iz perspektive hrvaških intelektualcev 15. in 16. stoletja. Na podlagi proučenih virov je slika kmetov razdeljena na dva dela. V prvem se prikazujejo idealne slike kmetov, kakor so prikazane v virih, v drugem delu pa je opis vsakdanjega življenja kmetov, od vsakdanjih del, interakcije z mestom, odnosov do prehrane in naposled vplivov turških vpadov na njihovo življenje. Na koncu razprave je dana primerjava stanja zahodnoevropskih in dalmatinskih kmetov, pridobljena na podlagi književnih virov.

Joško Bracanović: *Pučka opsada grada Hvara (1.-7. kolovoza 1514)* (str. 219-230). Pisec v razpravi razmišlja o vzrokih, poteku in posledicah ljudskega obleganja mesta Hvara v avgustu 1514, na podlagi novih podatkov v registru legatov Kapiteljskega arhiva na Hvaru. Ugotovljena so tudi imena možnih žrtev tega obleganja, med katerimi je tudi oče pesnika Petra Hektorovića. Poleg tega so prikazani rezultati ponovnega preučevanja virov in literature o tem dogodku.

Robert Ščerbe - Vesna Tudjina: *Dominisovo pismo iz tamnice* (str. 231-247). Veliko dogodkov iz dramatičnega življenja Marka Antuna de Dominisa je raziskanih, vendar se razlagajo na različne načine. Ni jasno ali je njegov odhod v Anglijo konvertitstvo oz. odpad od Rimskokatoliške cerkve, ali je beg pred inkvizicijo ali pa je rezultat želje za ponovno združitev razklanih krščanskih Cerkva. Ni jasno zakaj se je vrnil v Rim. V Britanskem državnem arhivu se nahaja pismo, ki ga je Marko Antun de Dominis pisal kot jetnik v Angelski trdnjavi v Rimu, 18. maja 1624, manj kot štiri mesece pred njegovo smrtjo. V razpravi je objavljen prepis tega pisma, prepis angleškega prevoda iz tedanjega časa in hrvaški prevod. Pisca tudi razglabljata, komu je bilo pismo namenjeno.

Josip Celić: *Stanovništvo grada Raba po popisu iz 1810. godine* (str. 249-294). Na podlagi popisa prebivalstva otoka Raba iz 1810, med francosko okupacijo, se v razpravi razčlenjuje in prikazuje družbena struktura rabskih otočanov in ugotavlja tudi njihova sorodstvena povezanost. Namen je bil na podlagi raznih virov ugotoviti sestav in ureditev družin in gospodinjestev ter njihovih strukturnih in demografskih obeležij. Družbena struktura je obdelana prek prevladujočega tipa družin, od plemstva, meščanstva, duhovščine do podeželskega prebivalstva. Za te je bil ugotovljen tudi čas naselitve na Rabu. Analizirana je tudi ekonomska struktura in vpliv francoske administracije nanjo. V tej zgodovinsko-demografski analizi so prikazane tudi bolezni, ki se štejejo za endemične za otočane in njihova invalidnost.

Tihana Luetić: *Studentski štrajk na sveučilištu u Zagrebu 1908. godine* (str. 295-326). Omenjena stavka se je dogajala na zagrebški univerzi v letnem semestru 1907/1908. Povod pa je bila politično pogojena upokožitev tamkajšnjih profesorjev Đure Šurmina in Gavre Manojlovića, kar je izvedel režim bana Pavla Rauha. S tem je bila prizadeta čast in avtonomija tamkajšnjega sveučilišča. Na podlagi literature in arhivskih virov tamkajšnjega rektorata in Filozofske fakultete, dnevnega časopisja, študentskih publikacij in memoarov je avtorica poskusila rekonstruirati dogodke v zvezi s to stavko ter prikazati ozračje med različnimi študentskimi skupinami, reakcije tamkajšnjih profesorjev in tuje javnosti. Čeprav stavka formalno ni uspela, je vendar bila izjemna skupna akcija vseh študentov za obrambo avtonomije univerze, v širšem smislu pa je bila dokaj velik protest proti tedanji banski oblasti na Hrvaškem.

Marinko Vuković: *Problem podrijetla Šokaca i njegov odraz u historiografiji*

3.

Incipium quatuor evangeliorum
apostolorum

TEMPORE REGIS HILDEBERTI
regis francie anno scilicet regni ei
u. honorabilis cressie xpi R. D. BERTV
in wormacia ciuitate epi habebat. q. ex
regali p. gene francie ortu catholice fidi
& ewangelice doctine toti bonitatis no
bilissim refloruit doctor. Cat. a uir sim
plex. p. v. & prudns in sermone uerax

Herwig Wolfram

Conversio Bagoariorum et Carantanorum

Das Weißbuch der Salzburger Kirche
über die erfolgreiche Mission
in Karantainen und Pannonien
mit Zusätzen und Ergänzungen

in acti. spicuis in caritate. In un
uersa moru honestate preclar. ita i
numabiles ad ei factissima conuenerit
doctna. & ab eo eterne salutis docuinita
suscepunt. Cumq. fama scē uersatio
nis illiv longe lateq. crebresce. pue
nit ad noticiā euidā ducis basawie re
gionis nomine otto. q. sup. dictū uiruo
di enris p. eib. put potuit libentissime

zbirka44
ZC